Woord vooraf

Het Museum Belvédère is op 24 november door Hare Majesteit Koningin Beatrix geopend. Het kan worden beschouwd als een bekroning op jaren arbeid van eenieder die zich hiervoor heeft ingezet. Vooral het bestuur onder leiding van ir. J.J. Wezenaar verdient een groot applaus. Niet alleen door hun inzet, maar vooral dankzij hun grote betrokkenheid, is dit museumplan gerealiseerd en kunnen wij nu Willem van Althuis als onze eerste exposant aankondigen.

Terug in de tijd.
Op een dinsdagmiddag in oktober 1974 liepen Edy de Wilde, de toenmalige directeur van het Stedelijk Museum te Amsterdam en zijn assistent Jan Loenen Martinet door Franeker, op zoek naar het Coopmanshûs, waar de schilderijen werden getoond van de Heerenveense straatmaker en kunstschilder Willem van Althuis.
Hun bezoek was niet voor niets geweest. Ze waren onder de indruk en daardoor zo overtuigd, dat Willem van Althuis in april/mei 1975 exposeerde in 'het Stedelijk'.

Het is dertig jaar later.
Nu 'hangt hij in Belvédère'. Willem en Anke wonen op loopafstand van het museum. Ook Jan Mankes (1889-1920) en Boele Bregman (1919-1981), twee permanent vertegenwoordigde kunstschilders in het museum, woonden op loopafstand. Voor alle drie is het een 'thuiswedstrijd', die ze op kwaliteit en gevoel hebben gewonnen.
Van Jan Mankes en Boele Bregman wisten we het al, van Willem van Althuis weten we het nu.

Thom Mercuur

Op een kille middag in het voorjaar van 2004 rijden we met Willem van Althuis naar het open land bij de Veenhoop, een dorp vijf kilometer ten westen van Drachten. Hij is schoorvoetend op ons voorstel ingegaan om daar een paar opnamen van hem te maken voor de documentaire over Thom Mercuur en het Museum Belvédère.

In de auto zwijgt hij. Vermoedelijk had hij het liefst nee gezegd en is hij toch op ons voorstel ingegaan, omdat hij weet dat je er dan vlugger vanaf bent. Als je weigert, krijg je alleen maar gezeur, dringen de filmmakers beleefd aan en dat kost veel meer moeite en tijd.

Hij zit schuin voor me, een man van achtenzeventig jaar, met een broze gezondheid. Donkere ogen, in z'n blik zit de grootste aandacht, vermengd met een lik argwaan. Heb hem het laatst gezien toen vorig jaar de eerste paal van het museum werd geslagen. Hij zei dat hij niet meer schilderde. Heel nuchter, of het er niet echt toe deed. Even later sprak hij met Klaas Gubbels over olieverf en andere finesses van z'n vak.

In de Veenhoop hebben we de beschikking over een huis met een tuin. Veel tijd is er niet. De schilder wordt vlug naar een plek geleid, die wel eens karakteristiek voor z'n werk zou kunnen zijn. Hij ontloopt een regenplas waarin de grijze lucht door de wind wordt gerimpeld. Hier mag hij staan, daar niet, een schaap dat je met onzichtbare hekken een beperkte vrijheid geeft.

Voor hem ligt het in Friesland altijd onmetelijke weiland en daarachter, in de verte, een doezelige horizon. Die wordt onderbroken door groepjes bomen. Van deze afstand zijn het niet meer dan pluimpjes in de wind. Je ziet ook hier en daar een boerderij. Lukrake ruimte tussen de gebouwtjes in.

Mercuur heeft ons over dit landschap getipt. Het blijft een beetje link om een schilder opzettelijk naar een eventuele oorsprong van z'n werk te leiden. De in het licht en de ruimte zo goed als opgeloste omtrek van een boom of een boerderij. En de horizon die de meeste aandacht opeist, als op z'n net niet helemaal abstracte schilderijen.

Daar staat Van Althuis, aan het eind van de tuin, met de rug naar ons toe. Het is de bedoeling dat hem een paar vragen worden gesteld. Dat gebeurt ook. Of de weidse omgeving in verband kan worden gebracht met z'n werk. Ik vraag het schuchter. Het Friese landschap is de hoofdpersoon van de film. Mercuurs museum is er min of meer uit voortgekomen. Het zou mooi zijn als Van Althuis daar op aansloot, een paar opmerkingen, meer mogen we van deze terughoudende man niet verwachten.

Maar hij zwijgt. De vraag wordt met andere woorden herhaald, de vaste tactiek waarmee de interviewer zijn wanhoop probeert te bedwingen. Van Althuis blijft zwijgen en aan z'n brede stilte hoor je dat die het hele land omvat. Er wordt niet zozeer naar woorden gezocht, nee, de schilder laat de ruimte voor wat die is. Het weiland, de bomen, de boerderijen, de wolken en de hemel daarboven, ze hebben hem niet nodig om te kunnen bestaan.

'Die windmolen, ja', aha, beet, hij zegt toch nog iets. De hele filmploeg raakt tot het uiterste gespannen, net of je dat kan horen, terwijl er niets opvallends gebeurt.

De windmolen, waar is die, daar rechts, nu barst Van Althuis los. Nee, het blijft bij die paar woorden. Door de molen te noemen heeft hij al teveel gezegd.

Een andere interviewer neemt het van me over tijdens het filmen. Misschien dat hij de schilder kan openbreken. Van Althuis zegt nu iets meer, gaat in op een vraag over de zuiverheid van de kleur. Daar heeft hij vroeger iets over beweerd. Net op het ogenblik dat je hem te pakken hebt, zegt hij dat hij er intussen anders over is gaan denken. Hoe anders, daar zwijgt hij over.

Hij draait zich opnieuw naar het landschap. We filmen door. Ineens keert hij zich naar ons toe, met een half geamuseerd gezicht, 'ik zeg niets'.

Daar moeten we het mee doen. Pas later komen we erachter dat hij ons iets groots heeft geschonken. De weigering ook maar iets te zeggen, laat zich in de montage met het landschap verbinden. Van Althuis heeft het niet stukgepraat.

Dat weet ik nog niet, als we die week in Friesland verder filmen, op bezoek gaan bij zijn collega's Sjoerd de Vries, Jan Snijder en Christiaan Kuitwaard. Tussen de opnamen door blijf ik op het Friese landschap letten. Van Althuis heeft het voor mij geopend, juist door niet op onze vragen in te gaan.

Ik bekijk zijn werk, op prentbriefkaarten en in een paar catalogi, alsof ik het voor het eerst zie. Dit keer kan ik het meteen aan het Friese licht en de ruimte koppelen, we rijden er elke dag dwars doorheen.

Sinds het begin van de jaren zeventig is z'n werk met weinig gevuld. Hij schreef me eens dat hij een uitgesproken tegenzin kreeg in alle opsmuk en een soort vrees voor fantastische verbeelding. Hij begon het pittoreske als een kankergezwel te voelen.

Kijk, hij schildert een ranke brug, een station, een zuurkoolpakhuis en dat is hem nog teveel. Op een begeleidend schilderij komt de vertaling, horizontale en/of verticale banen, waarop je de brug, het station en het pakhuis nauwelijks nog herkent.

We rijden naar Oranjewoud. Daar komt het museum van Mercuur, een kijkdoos van 104 bij 13 meter. Vanuit de auto zie je overal de horizon, of iemand ooit ergens in Friesland heeft beslist dat die nauwelijks bedekt mag zijn.

Mercuur vertelt dat hij vroeger samen met Van Althuis postzegels verzamelde en dat zijn vriend in die tijd aan het schilderen is geraakt. Hij was toen al over de veertig en probeerde vrijwel meteen een onderwerp als de brug in de vertaling weg te werken.

'Ik zeg niets', het heeft iets te maken met de filmploeg, dat is wel zeker. Ons gezelschap moet de omgeving voor hem kapot hebben gemaakt. Hoe we ook doorvroegen naar de essentie van het landschap, hij bleef zwijgen. De geringste grasspriet kan door een achteloos woord worden beschadigd.

Een landschap met boerderij uit 1977, een veeg snelheid zit in het dak, of je het schilderij in een auto passeert. Dit is geen poging om een bouwsel vast te leggen. Het is eerder of hij er vanaf wil. Geen eerbetoon, in al die tinten blauw zit een lichte ergernis verscholen. Je kunt je wel met het landschap bemoeien, het lukt nooit echt.

Ik kijk door het autoraam naar buiten. Nevelige horizon. Op z'n latere schilderijen zie je dezelfde horizon, steeds in andere kleuren gehuld, vaak blauw, meestal in de dieptes van het grijs. Dat denk ik, maar als ik beter kijk, worden de verschillen tussen de horizon buiten en de horizon van Van Althuis steeds groter.

Z'n werk is niet alleen een verslag van wat hij in het Friese land heeft ontdekt. Er is iets anders in gesmokkeld, maar wat? Misschien ligt het aan de reproducties op mijn schoot. Die verschillen nogal eens van het echte werk, verhevigen de kleur op de verkeerde plekken.

Mercuur rijdt naar de dependance van z'n museum, in Gorredijk. Daar filmen we een aantal schilderijen. Het is een proefopstelling die het publiek een indruk geeft van wat het in het Museum Belvédère kan verwachten.

Sjoerd de Vries, met z'n indrukken van de Deelen, een karig landschap, veen en riet, vlakbij het Tripgemaal, waar Mercuur woont. De vaarten van Jan Snijder, de stoelen en borden van Christiaan Kuitwaard. De borden waar hij eerst van eet voordat hij ze schildert. En daar hangt Willem van Althuis.

Een landschap in de Deelen, wijkend in het wit. Wijkend, hij wil het niet vastleggen, probeert het allermoeilijkste, gelijkspel spelen met het veranderlijke in de natuur. Met de horizon, die er door de verschillende stemmingen van het licht altijd anders uitziet.

Het klinkt me te duidelijk, 'ik zeg niets'. We rijden verder, nu moet ik het weer doen met

de reproducties. Buiten is het grijze licht volop aan het werk. Een uitdragerij van tussentinten, geen uithoek van het Friese grijs wordt overgeslagen, de volle mep.
Die verschillen heeft Van Althuis niet geschilderd. Honderden schilderijen zouden het nog tekort doen. Een kaart met een horizon beweeg ik naar me toe om hem van dichtbij te bekijken, weer van me af, naar me toe, hoe krijg ik hem op z'n scherpst. En in die bewegingen gebeurt het, de lijn verandert onder m'n ogen, steeds weer. Eerst belemmeren pluisjes grijs het zicht, dan is het of ze worden weggeblazen, sta je oog in oog met de door de dunste lijn gebroken verten.
Ik vraag Mercuur of hij even wil stoppen, in een landschap, zoals het alleen hier wordt aangemaakt. In een regenplas wordt heel Friesland weerspiegeld, grijze wolken met nauwelijks een omtrek boven een hard donkergroen. Het licht schiet naar een andere tint, je ziet het verglijden en het kost even tijd om in dat nieuwe verschil te belanden.
Bij de horizon in mijn hand gebeurt iets anders. Ik beweeg hem langzaam naar me toe en nu buigt het Friese licht. Dit is geen weerspiegeling. De geschilderde horizon zuigt het onmetelijke grijs naar zich toe.
Hoe hij het heeft gedaan, dat weet je niet. Afhankelijk van de positie van de horizon in je hand, komt er steeds ander grijs vrij, een en al beweeglijkheid. Buiten doen ze er uren over, hier, op een kleine kaart, gebeurt het binnen enkele seconden.
Ik schiet in de lach. Er zit iets grappigs in z'n werk, een parodie op de ijle verten, net of ze daar aan de hemel met het licht en het grijs maar wat aan hebben geklungeld. Van Althuis laat zien hoe het vlugger en anders kan.
In de montage zie je de kleur van Van Althuis, en van het Friese landschap. Je kunt ze niet meer afzonderlijk benoemen, ze vallen samen aan de horizon, hoogst diffuus, misschien wel omdat hij in het open land bij De Veenhoop geen woord wilde zeggen.

K. Schippers

Biografische gegevens

1926	31 maart geboren te Dronrijp
1947-50	Werkzaam als veeverzorger in Amerika
1950-55	Terug in Nederland, los werkman
1956-75	Straatmaker te Heerenveen
1965	Begint te schilderen
1976	Gaat als straatmaker met vervroegd pensioen

Eenmanstentoonstellingen

1973	Museum 't Coopmanshûs, Franeker
1975	Museum 't Coopmanshûs, Franeker
1975	Stedelijk Museum, Amsterdam
1979	Fries Museum, Leeuwarden
1979	Dordts Museum, Dordrecht
1979	Kunstruimte Gemeente Hengelo
1979	Kunstruimte Gemeente Heerenveen
1983	Galerie Thom Mercuur, Harlingen
1983	Institut Néerlandais, Parijs
1986	Kunstgalerie Gemeente Enschede
1988	Galerie Thom Mercuur, Franeker
2004	Museum Belvédère, Heerenveen-Oranjewoud

Belangrijkste groepstentoonstellingen

1979	Europees Kunstenaarsfestival Cagnes-sur-Mer
1983	Triennale Assen

TV-uitzendingen

1976	NOS-programma Beeldspraak: Willem van Althuis en de Kleur, een film van K. Schippers en Yonne Severijn
1986	Openbaar Kunstbezit: Het landschap in de kunst

Aankopen

Stedelijk Museum Amsterdam, PTT Den Haag, Provincie Friesland, Fries Museum Leeuwarden, Gemeente Heerenveen

Museum Belvédère is veel dank verschuldigd aan de bruikleengevers
van de tentoonstelling Willem van Althuis - schilderijen,
10 december 2004 - 20 februari 2005

COLOFON

samenstelling Thom Mercuur
tekst K. Schippers ©
vertaling Fries Afûk, Ljouwert
vertaling Engels P. Zeevaarder
vormgeving Gert Jan Slagter
fotografie Ed Brandon
aanvullende fotografie Niels Westra, Bas Roodnat
druk Banda Heerenveen
uitgave Museum Belvédère, Heerenveen / Oranjewoud, 2004 ©

ISBN 90-809056-3-1

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij de steun van
Boersma-Adema Stichting, Leeuwarden
de vrienden van Willem van Althuis:
Wim en Roos Derks, Jellie Holwerda en Eildert Nap,
Jan Keizer, Hylke J. Wierda

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Museum Belvédère is ontworpen door Inbo architecten Drachten
en gebouwd door Van Wijnen Noord

Partners: Friesland Bank, Landelijk Wonen, Van Wijnen, Thom Mercuur
Sponsors: BMC Groep, Deloitte, Durk en Ingrid Jager, Inbo Foundation
Cosponsors: Adema Gast Wierda Notarissen, AFI-incasso, Banda, Batavus, Neopost, Wind Groep

Bouwfonds Cultuurfonds
Club van 100

Afbeelding pagina 1:
Stilleven, 1969, olieverf op doek, 40-30 cm.

Museum Belvédère
Postadres: Postbus 99, 8440 AB Heerenveen
Bezoekadres: Oranje Nassaulaan 12, Oranjewoud
www.museumbelvedere.nl